

SÎ-NÂME-İ HÜMÂMÎ

İNCELEME

Hazırlayan
Dr. Mustafa ALTUN

İSTANBUL-1995

©
T. C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
KÜTÜPHANELER VE YAYIMLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

3204
KÜLTÜR ESERLERİ

455
ISBN 978-975-17-3426-6

www.kulturturizm.gov.tr

[e-posta: yayimlar@kulturturizm.gov.tr](mailto:yayimlar@kulturturizm.gov.tr)

[Bu kitap internet ortamında ilk kez yayımlanmaktadır.](#)

İletişim Bilgileri

Dr.Mustafa Altun
Sakarya Üniversitesi
Eğitim Fakültesi
Türkçe Eğitimi Bölümü
Hendek-Sakarya

e-mail (elmek): maltun@sakarya.edu.tr

Url: www.dilbilimi.net

ÖZ GEÇMİŞ

1969 yılında İstanbul'da doğdu. Eğitim hayatı İstanbul'da geçti. İlkokulu 1980 yılında Tevfik Kut İlkokulu'nda, ortaokulu 1983 yılında Kasımpaşa Lisesi orta kısmında, liseyi 1988 yılında aynı lisenin Matematik kolunda tamamladı. Lisans eğitimini 1992 yılında Mimar Sinan Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde bitirdi. Yüksek Lisansını 1996 yılında Prof. Dr. Mustafa Özkan'ın danışmanlığında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı'nda "*İznikli Hümmami-Siname*" adlı çalışmayla tamamladı. Doktorasını 2003 yılında aynı ana bilim dalında Prof. Dr. Mustafa Özkan'ın danışmanlığında "*İbrahim ibn-i Bali'nin Hikmet-name'si (1b-149a)*" adlı çalışmasıyla bitirdi.

Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak değişik kurumlarda görev aldı. 1993 yılında Özel Mavi Haliç Lisesi'nde, 1994-1998 yılları arasında Güçlü Fen Dershanesi'nde görev yaptı. 1998 yılında Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. 2000 yılında geçici maddeyle, 2003 yılında da asaleten Öğretim Görevlisi oldu. 2004 yılında aynı bölüme Yardımcı Doçent olarak atandı. 2000 yılından bu yana Eğitim Fakültesi bünyesindeki bölümlerde dil bilgisi, edebiyat ve öğretim derslerini vermektedir.

Yabancı dili İngilizcedir.

ÖN SÖZ

Türkiye Türkçesinin başlangıcını oluşturan Eski Anadolu Türkçesi, bugüne kadar yapılan metin neşirleri neticesinde önemli bir aşama kaydetmiştir. Dönemin bilinen başlıca ediplerinin eserleri gün ışığına çıkarılmış, bu eserlerden hareketle gramer özellikleri hakkında geniş bir bilgi birikimine ulaşılmıştır. Bu cümleden olmak üzere Eski Anadolu Türkçesi ile ilgili dilbilgisi açısından yeni özelliklerin ortaya konması mümkün olmasa bile o dönemin fazla ön planda olmayan ediplerinin de eserleri üzerinde durulması, metin neşirlerinin ve bunun ötesinde kelime ve ek dizinlerinin yapılması zarureti vardır. Özellikle sözlük çalışmalarında önemli bir malzeme bu yoldan sağlanabilir.

Bu düşünceden yola çıkarak hocam Prof. Dr. Mustafa Özkan, yüksek lisans tezi olarak II. Murad döneminde yaşamış, ancak değeri belki de anlaşılamamış olan İznikli Hümâmî'nin İranlı şair Emir Hüseyinî'den tercüme ettiği **Sî-nâme** adlı mesnevisini önerdi. Öncelikle bilinen nüshaların teminine çalıştım. Şu anda üç ayrı kütüphanede bu eserin adının kayıtlı olduğunu tespitten sonra Süleymaniye Kütüphanesi'nden Biblioteque National (Ancien Fond Turc, 304) ve Süleymaniye nüshalarının (Hacı Mahmud Efendi, 3961/I) fotokopilerini temin ettim. Ancak üzülecek belirtmek gerekir ki bazı aksaklıklar neticesi British Library'de (Or. 11234) bulunan nüshası elimize geçmedi.

Sî-nâme, dünyevî aşkın konu edildiği, âşık ve ma'sûk arasında geçen olayların yansıtıldığı bir eserdir. Genel olarak âşığın çaresizliği, zorlukları ve bu durum karşısında ma'sûkun naz ve cefa ile karşılık vermesi üzerinde duruluyor. Manzum mektup olarak mesnevi nazım biçimiyle kaleme alınmış eserin asıl önemi Hümâmî'nin kendi gazellerini de bu mektuplar arasına serpiştirmiş olmasıdır. Her mektup sonunda kendi mahlasını zikrettiği anlamlı gazeller yer almaktadır. Hümâmî'ye ait ayrıca bir divanın varlığı bilinmemekle birlikte bu eserdeki gazelleri küçük bir divandan örnekler olarak tasavvur etmek mümkündür.

Bu tez hazırlarken yukarıda belirtilen iki nüshadan daha eski olması sebebiyle Biblioteque National nüshası temel alındı. Süleymaniye nüshası ise tamamlayıcı nüsha olarak kullanıldı. Aradaki farklar dipnot biçiminde metnin hemen altına ilave edildi. Metinde geçen

âyet-i kerîmeler ve diğeri Arapça ibarelerin anlamları “açıklamalar” adıyla metnin sonunda verildi. Son bölümde metinde geçen kelime ve eklerin dizini ortaya konuldu. Bu kısımda birleşik fiil yapıları ile Farsça tamlamalar kendilerini oluşturan kelimelerin her birinde belirtmek suretiyle gösterildi. Dizin bölümünün oluşturulmasında Marmara Üniversitesi’nden Yrd. Doç. Dr. Ceval KAYA’nın hazırladığı Cibakaya 5.2 adlı bilgisayar programı kullanıldı. Tenkidli metnin oluşturulması sırasında bizzat nüshadan ya da mikrofilmden kaynaklanan silikler ve yanlış yazılışların telafisine çalışıldı. Ancak tamiri mümkün olmayan kısımlar boş bırakıldı.

Eserin ilmî bir metodla ortaya çıkarılmasında değerli mesaisini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN’a, yoğun çalışmalar sırasında moral desteği veren aileme şükranlarımı sunarken, titiz bir çalışmaya rağmen sonradan çıkabilecek kusurların şimdiden mazur görüleceğini umuyorum. Ortaya konan tezin ilmî birikimlere küçük de olsa bir katkı sağlaması temennisiyle.

Mustafa ALTUN
Eylül 1995/İstanbul

ABSTRACT

This thesis is a study about the Sî-nâme to be writing by the Ottoman poet Hümâmî in 1435 AD. (839 After the Hicret). In thesis, only on Bibliotheque National (Ancien Fond Turc. 304) and Süleymaniye (Hacı Mahmud Efendi , 3961/I) from three copies of the inscription reconciled and translated from the Persian poet Emir Hüseyin's same name carried of manuscript have been worked. British Library (Or. 11234) copy hasn't been earned unfortunately. Manuscript has been written with from regulator mesnevi. Manuscript is to take form from thirsty letters that mentioned from relative sensitive between lover and loved and from worldly love. Poet's himself lyric poems (gazels) is be fond between letters.

Bibliotheque National copy is to reflect writing period of time as language structure. As Süleymaniye copy wrote in 1589 AD. speak characteristics to writing period of time isn't to encounter. There fore, first copy to reflecting of Old Anatolian Turkish (Old Ottoman) characteristics has been based. Süleymaniye copy has been showed as different at bottom notice. Different orthography of same words has been stated at both copies. In addition, orthography characteristics of one part has been given at list form in under title.

Thesis is to be from seven parts at form preface, entry data about Hümâmî and Sî-nâme, introduction, bibliography, edition-critique text, explanations, word and affix index. As affix arrange prepares from Cibakaya 5.2 programmer to working at Macintosh trade-mark computers has been used.

İÇİNDEKİLER

ÖZGEÇMİŞ	3
ÖNSÖZ	4
ABSTRACT	6
İÇİNDEKİLER	7
GİRİŞ.....	8
I. İZNIKLI HÜMÂMÎ	8
a. Hayatı	8
b. Edebî Kişiliği.....	8
c. Eserleri	9
II. SİN-ÂME.....	100
a.Eserin İthaf Edildiği Kişi	100
b. Eserin Nüshalarının Özellikleri	100
c. Eserin Farsça Orijinali	13
d. Eserin Muhtevası.....	14
IV. ESERİN TENKİDLİ METNİ.....	20
a. Nüshaların İmlâ Özellikleri	20
b. Anametnin Oluşturulmasında Tutulan Yol.....	212
1. Türkçe Kelimeler	22
2. Ekler	212
3. Yabancı Kelimeler.....	222
BİBLİYOGRAFYA.....	23

GİRİŞ

I. İZNIKLI HÜMÂMÎ

a. Hayatı

XV. yüzyıl şairlerinden olan **Hümâmî**'nin hayatı hakkında geniş bir bilgi yoktur. Kaynaklarda **İznikli** olduğu belirtilmekle beraber **Sî-nâme**'de yer alan iki gazelin son beyitlerinde **Karaman**'dan bahsetmesi düşündürücüdür¹. Sehi Bey'in Heşt Behişt adlı tezkiresinde **Hümâmî**'nin ilim ehlinde sözü pak, idrâk sahibi, fazıl, kâmil, marifetli, nazmı latîf ve sanatlı, şiirleri güzel, sözü çok akıcı bir kişi olduğu belirtilmektedir². Adının yer aldığı pek çok kaynakta **Selmân-ı Sâvecî**'nin musanna kasidesine yaptığı naziresinin beğenildiğinden söz edilir.

b. Edebî Kişiliği

Hümâmî, edebî bakımdan çağdaşı **Şeyhî** ve **Ahmedî** kadar değerli olmasa da kullandığı akıcı ve yalın dil ile kendi çapında belli bir öneme sahiptir, denilebilir. Çağdaşı olduğu bir çok şaire göre yabancı kelime ve tamlamalardan mümkün mertebede uzak durduğu **Sî-nâme**'deki üslûbundan anlaşılıyor. Sehi Bey de aynı görüşle nazmını latif ve tatlı, edasını renkli, gazellerini şirin olarak tavsif eder³.

Şairin dünyevî aşkı ele alışında diğer şairlere göre farklılık görülmez. Ancak gazellerindeki duygu yüklü ifadelerin samimî olduğunu eklemek gerekir⁴. Yine kullandığı mazmunlar itibariyle klâsik anlayışın ötesine geçtiği söylenemez. Âşık ile ma'sûk'un nitelikleri, biraz da İran edebiyatı etkisi ile kalıplaşmış bir haldedir. Âşık, gönlü yanan, acılı,

---

¹ 473. *Cânuma zülfüñ tolaşdukça Moğal Çîn gözlerüñ
Devr-i Osmânîde âyîn-i Karaman gösterür*

1384. *İrüp bu Hümâmîñ ecel cânına yâ Rab
Osmânda kala mı vu Karamanı görem mi*

² SEHİ BEY, Tezkire 'Heşt Behişt', Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul Eylül, 1980, s.115-116.

³ aynı eser, s.116

⁴ Meselâ aşağıdaki beyitler şairin aşk temasına hakimiyetini yansıtan birer delil gibidir:

1847. *Kara saçında perîşân olalı hasta gönül
Gice ne hâl-ıla geçer ğarîb ben bilürem*

1848. *Hümâmî ğam yime kim derdüñ-içün yâr dimiş
Anuñ devâsını bilmez tabîb ben bilürem*

ayrılıktan hasta düşen, rakibinden şikâyetçi bir nitelik arzederken; ma'şûk, vefasız, cilveli, kaddi, lebi, ruhsarı, eşki, ebrusu ile yakıcı bir görüntü veren sevgili durumundadır.

c. Eserleri

Hümâmî'nin günümüze ulaşan belki de tek eseri **II. Murad**'ın ve aynı zamanda **II. Mehmed**'in vezirlerinden **Çandarlı Halil Paşa**⁵ (ölümü: İstanbul 1453) nâmına tercüme ve te'lif ettiği **Sî-nâme**'sidir. Şair bu eserini hatime bölümünde kaydedilen tarihe göre hicrî 10 Ramazan 839 (milâdî 19 Mart 1435)'da te'lif etmiştir⁶. Yine aynı bölümde eserin aslının Fars dilinde yazıldığı ve **Emir Hüseyinî**'ye ait olduğu dile getirilmektedir. Bu eserin dışında tezkirelere ve mecmualara alınmış gazelleri mevcuttur⁷. Blochet **Sî-nâme** tarzında yazılmış **Sirr-nâme**⁸ adlı başka bir eserinin bulunduğunu söylüyorsa da bu eser, Hümâmî mahlaslı başka bir şaire ait olabilir.

---

⁵ Bu konudaki bilgi aşağıdaki kaynaklarda kaydedilmektedir.

BURSALI MEHMED TAHİR EFENDİ, "Hümâmî 'İzniki" **Osmanlı Müellifleri**, 1299-1915,(Haz:Fikri YAVUZ, İsmail ÖZEN) Meral Yayınları, İstanbul 1972, c.2, s.139.

Bu kaynakta Mehmet Tahir yanlış olarak Halil Paşa'nın babasına ait olan "kara" lâkabını kullanarak Kara Halil Paşa diye kayıt düşmüştür.

Faruk K. TİMURTAŞ, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, İkinci baskı, İstanbul 1994, s.7.

M. Fuad KÖPRÜLÜ, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986, s.365.

- 6
1954	<i>Huceste düzdi ferhunde sa'âdet Añ irişmedi hem târîh-i hicret</i>
1955.	<i>Kim olmuşdi hisâb-ıla biñ eksik Sekiz yüz kırk yılından bir yıl eksik</i>
1956.	<i>Bahâr olmuşdi bâğuñ haşrı-y-ıdı Sıyâm ayımuñ evvel aşrı-y-ıdı</i>

⁷ ÖMER BİN MEZÎD, **Mecmû'atu'n-Nezâ'ir**, (Hazırlayan: Mustafa Canpolat), TDK, Ankara 1982, s.189.

⁸ Edgard BLOCHET, **Catalogue des Manuscrits Turcs**, Bibliothèque Nationale, Paris 1932, c. I, s. 130.

II. SİN-ÂME

a.Eserin İthaf Edildiği Kişi

Sî-nâme yukarıda belirtildiği üzere hicrî 839 (milâdî 1435) tarihinde tercüme ve te'lif edilmiştir. Eserin **Çandarlı Halil Paşa**'ya ithaf olunduğu hususu pek çok kaynakta zikredilirse de, Bibliotheque Nationale nüshasında "der-medh-i mahdûm-i a'zam ve yigâne-i zamân Dâvd Çelebi-i kâmurân" başlığı ile **Süleyman ibn Davûd** adına medhiye bulunmaktadır⁹. Süleymaniye nüshasında ise **Halil Paşa**'nın adına rastlanmaktadır¹⁰. Her iki nüshanın ortak olduğu nokta iki zatın da babasının adının Hayreddin olarak geçmesidir¹¹. Öyleyse **Süleyman ibn Davûd** adı açıkta kalmaktadır. Bu zatın Halil Paşa'yla karıştırılma ihtimâli azdır. O halde, Hümâmî'nin eseri her iki zata da ayrı ayrı takdim ettiği düşünülebilir. Ayrıca **Çandarlı Kara Halil Paşa**'nın eserin yazıldığı tarihten önce öldüğünün bir beyitle belirtildiğini eklemek gerekir¹².

b. Eserin Nüshalarının Özellikleri

1. Süleymaniye nüshası:

İznikli Hümâmî, Sî-nâme, (839 Hicrî / 1435 Milâdî)

Hacı Mahmud Efendi, 3961/I Mikrofilm Arşiv No: 3610/I

İstinsah tarihi: 998 Hicrî / 1589 Milâdî

Müstensih: Mustafa bin Ahmed el-Kocavi

Kitap Ölçüsü: 201x142 , 145x100 mm

Cilt: Mukavva, sırtı meşin, biraz yıpranmış.

Varak : 1^b-54^a

Satır: 13

Yazı: Harekeli Nesih

Kâğıt: Aharlı, krem renginde, su damgalı ve su yollu, cedvelsiz, başlık yerleri boş bırakılmış.

---

⁹ 419. *Hisâli Ahmed ü ef'âli Mahmûd*
Müsemması Süleymân ibn Dâvud

¹⁰ 420. *Celîlü' l-kadr u destûr-ı mu'azzam*
Halîl adı özi paşa-yı a'zam

¹¹ 421. beyite bakılacak olursa, Çandarlı Halil Paşa'nın babasının adı Bibliotheque Nationale nüshasında **İlyâs ibni Hayreddîn**, Süleymaniye nüshasında ise **Berâhîm ibni Hayreddîn** olarak belirtilmektedir. Bu zatın adı tarihî kaynaklarda geçen şekli ile **Çandarlı Kara Halil Hayrettin Paşa** (ölümü Serez 1387)'dir.

¹²422. *Atası gerçi fevt oldu selefden*
Bu hoş dürdâne kaldı ol sadeften

Baş: *Bi-hamdi'l-Vâhiidi'l-ahadu'r-Rahîm*
Ta'âlla'llâhu Sübhâne'l-Kerîm

Son: *Hudâyâ rahmet idiüp eyle merhûm*
Anı ki du'âdan bini mahrûm

Beyit Sayısı: 1311 beyit

2. Bibliotheque Nationale nüshası:

İznikli Hümâmî, Sî-nâme

Ancien Fond Turc, 304 Süleymaniye Kütüphanesi, Mikrofilm no: 3233

İstinsah tarihi: XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın ilk yıllarında yazılmış olabilir

Müstensih: Yok.

Kitap Ölçüsü: 125x85 mm

Cilt: Türk cildi, kahverengi.

Varak : 1^b-139^b

Satır: 14

Yazı: Harekeli Nesta'lik

Kâğıt: Mikrofilmden anlaşıldığı kadarıyla aharlı, krem renginde ve cedvelsizdir.

Başlıklar mevcuttur.

Baş: *Bi-ismi'l-Vâhidi'r-Rabbi'r-Rahîmi*
Ta'âla'llâhu zü'l-menni'l-Kerîmi

Son: *Bâ ehl-i harâbât feşând mâ-râ*
Tağîr-i harâbât nedând mâ-râ

Beyit Sayısı: 1987 beyit

3. British Museum (Library) nüshası:

Divan-ı Hümâmî, Or. 11234, XVI. yüzyıl.

Yukarıdaki belirtilen üç nüshadan **Süleymaniye** nüshasının istinsah tarihi diğerlerine göre oldukça yeni olsa gerek. Çünkü gramer özellikleri bakımından XV. yüzyılı yansıtmayan bir yapı arz ediyor. İyelik 1. ve 2. teklik ve çokluk eklerine gelen yardımcı ünlülerde düzleşmenin olması¹³ bu duruma en güzel örnektir. Halbuki XV. yüzyılın ortalarında yazıldığı bilinen bu metnin orijinalinde belirtilen yardımcı seslerin yuvarlak ünlülerden oluşması gerekirdi¹⁴.

¹³ cânuma P. : cânıma S. 463

¹⁴ Bk. F. Kadri TİMURTAŞ, “Şeyhi ve Çağdaşlarının Gramer Araştırmaları”, **TDAY** 1961, s.55-56..

Aslında bu farklılığın başka bir açıklaması olmalı. Bizim düşüncemize göre müstensih başkasından dinleme yoluyla eseri istinsah etmiştir. Eğer esas aldığı metne bakarak bunu yapsaydı, böyle hatalara düşmezdi. Bazen eserin yazıldığı dönemi aksettiren imlâ özelliklerinin görülmesi de bunu doğruluyor. Bu noktada nüshanın XVI. yüzyıl konuşma diliyle ortaya konmuş olduğu varsayılabilir.

Aynı nüsha içinde **Sî-nâme**'den sonra gelen başka bir eser daha mevcuttur. 55^b-93^b yaprakları arasında bulunan eser **Emir Buhari**'nin menakıbıdır. Bu eserde yine aynı kalemden çıkmış olup bunun ketebe kaydına göre müstensihi **Mustafa bin Ahmed**'dir. Bu durumda Siname'nin de müstensihi bu zat olmuş olur.

Bibliothèque Nationale nüshası daha eski olmakla birlikte hâtîme bölümü eksiktir. Nüshanın sonunda eksik bırakılmış bir de gazel bulunmaktadır. Arapça ve Farsça manzum kısımların eksik gazelin hemen bitiminde yer alması yaprakların kaybolduğu fikrinden bizi alıkoymaktadır. Bu fazla kısım ya müstensihin kendi ilavesidir ya da başka bir nüshadan aktarmadır. Buna rağmen eldeki bu nüsha orijinal nüshaya en sâdık olanıdır. İstinsahın XV. yüzyıl sonlarında yapıldığı düşüncesini güçlendiren gramer özelliklerine haiz bir nüsha olarak nitelendirilebilir.

Üçüncü nüshamız önsözde belirtildiği üzere elimize geçmemiştir. Ancak nüshayı bizzat tetkik eden Âmil Çelebioğlu'nun kaydına göre bu nüshanın hem başı hem de sonu eksiktir¹⁵ Nüsha hakkında diğer bir bilgiye **Süleymaniye** Kütüphanesi'nde bulunan **British Museum**'un geçici bir listesini ihtiva eden fotokopide rastladım¹⁶. Bu listede nüsha için XVI. yüzyıl kaydı düşülmüş, "Hümâ'i" olarak verilen şair adı daha sonra "**Hümâmî**" şeklinde düzeltilmiştir. İlâve notta İngilizce olarak **Amil Çelebioğlu**'nun belirttiği eksiklik dile getirilmiştir¹⁷.

---

¹⁵ Âmil ÇELEBİOĞLU, "Sînâme ", **Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri**, Basılmamış doçentlik tezi, Erzurum 1976, s.314, dipnot 119.

¹⁶ **Temporary Handlist of Turkish Manuscripts**, Department of Oriental Printed Books and Manuscript British Museum; London December 1959; s.42.

¹⁷ Notes: This has been letters Dîvân-ı Hümâ'i but is really the Sî-nâme of Hümâmî. It lacks some front or the beginning on. (Ek: Bu nüsha, Hümâ'i Dîvân'ına ait mektuplar olarak kaydedilmiştir, fakat aslında Hümâmî'nin Sî-nâme adlı eseridir. Nüshanın başında ve son kısmında bazı eksiklikler mevcuttur), aynı liste, s. 34

c. Eserin Farsça Orijinali

Sî-nâme'nin aslı Farsça olup müellifi İranlı şair **Emir Hüseyinî**'dir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir nüshası **Hümâmî**'nin tercümesinden sonraki tarihte istinsah edilmiştir. Bu nüsha ile tercüme nüshaları karşılaştırıldığında Hümâmî'nin ilavelerle asıl metinden uzaklaşıp bir anlamda ayrı bir **Sî-nâme** ortaya koyduğu neticesine varılabilir. “**Elâ iy**” ile başlayan mektupların bir kısmı birbirini tutarken pek çoğu ne kelime ne de anlam bakımından uyuşmamaktadır¹⁸.

Süleymaniye nüshası:

Emir Hüseyinî, Sî-nâme

Ayasofya K. 4870/6

İstinsah tarihi: XVI. yüzyılın ortalarında yazılmış olabilir.

Müstensih: Mustafa bin Ahmed

Kitap Ölçüsü:

Cilt: Tezhipli, miklepli, kahverengi deri cilt

Varak : 275^b-316^b

Satır: 17

Yazı: Harekeli Nesih

---

¹⁸ Aşağıda birbirine eşleşen beyitler verilmiştir:

*Elâ iy mûnis cânım hayâli
Ser-i gerden-keşân şüüd pâ-yı mâlet*

609. *Elâ iy mûnis cânım hayâli
Seri gerden-keşânlar pâ-y-mâli*

*Elâ iy maksad-ı ümmîz-vârân
Ser-i gûyed karâr u bî-karârân*

658. *Visalı maksad-ı ümîd-vârân
Ser-i kûyî karâr-ı bî-karârân*

*Elâ iy revnak-ı âhû-yı Tâtâr
Şikeste ân dü zülf çün şeb-târ*

701. *Elâ iy revnâkı âhû-yı Tâtâr
Cemâlı rûz zülfeyni şeb-târ*

*Elâ iy şem'-ı bezm-i âşinâyî
Dilem-râ hâk-ı pâyı rûşenâyî*

747. *Elâ iy şem' u bezm-i âşinâyî
Gözüme hâk-ı pâyı rûşenâyî*

*Elâ iy dil-ber bed 'ahd bed mihr
Nigâr-ı yâsemen-bûy u semen-çehr*

903. *Elâ iy dil-ber-i bî- 'ahd u bî-mihr
Nigâr-ı yâsemen bûy-ı semen-çehr*

Kâğıt: Parlak, sarı renkli, cedvelleri yaldızlı,
başlık yerleri boş bırakılmış

Baş: *Ser-i nâme-i be-nâm ân Huzâyî*
Ki na-tiivân gofteniş çün ü çerâyî

Son: *Besâ hûn ciger kez dîde pâlûd*
Zi mehr-i buhten helvâ-yı bî-dûd

Beyit Sayısı: 1331 beyit

d. Eserin Muhtevası

Eser, mesnevi nazım şeklinin özelliklerini göstermekle beraber herhangi bir hikâyenin ele alınmaması sebebiyle mesnevi diye adlandırmak eksik bir hüküm olabilir. Ancak, şekil yönünden mesnevi, muhteva yönünden gazeldir, şeklinde bir tanımla tavsif etmek mümkün görülebilir.

Kaside ve gazel nazım türlerinin yanında **Sî-nâme**'nin başlarında mesnevi nazım tarzında ve asıl vezinle yazılmış iki tevhid, bir münacât, bir na't, dört halife na'tı ve bir medhiye bulunmaktadır.

Tevhid v.s. ve dört halife na'tından sonra:

317. *Meger bir dem ki bu nûrân-ı 'âlem*
Ziyâsuz zulmet olmuş-ıdı der hem

beytiyle “**Sebeb-i nazm-ı kitab**” bölümü başlamaktadır. Göklerle ilgili bir girişin devamında şair, bir gece gönlünün mest ve şeyda olduğunu, can sırlarını ortaya koymak istediğini, başında ve gönlünde heveslerin bulunduğunu... “**âşık olan uyku görmez**” atasözünce uyumadığını, dolayısıyla kendisinin de âşık olduğunu, güzeller için gazeller söylediğini, Ferahşad'ı okuduğunu, Hüsrev ü Şirin ve Ferhad'la ilgili şiirler yazdığını anlatır:

329. *Pes ol gice gönül ser-mest ü şeydâ*
Dilerdi k' ide cân sırrın hüveydâ

332. *Olupdı gözüme bî-zârlık hû*
Meseldür 'âşık olan görmez uyhu

333. *Hayâln gözde komışdı güzeller*
Dir-idüm şi'r-i ter şîrîn gazeller

334. *Okurdum 'âşık olduğın ferah-şâd*
Yazardum Husrev ü Şîrîn ü Ferhâd
335. *Dem-â-dem demek ü yazmakdı işüm*
Hayâl-ı yâr-ıdı halvetde işüm
336. *Dilümden gitmez-idi kavlı u akvâl*
Düşüp akvâle bilmezdiim nedür hâl

Hümâmî, böylece bunları ve geçmişini düşünmeye başladığı bir sırada gönlü fikre varıp ona, bir bülbül olduğunu ve niçin sustuğunu sorar, **Ahmedî**'nin ve **Şeyhî**'nin şiirlerini okumasını tenkid eder. Ölüncü isminin unutulmaması için muhtasar olmak şartıyla bir eser yazmasını öğütler:

344. *Niçe şî'rin okursın Ahmedîniñ*
Olursın tıflı harf-i ebcediniñ
345. *Niçe Şeyhîden istersin makâle*
Ki tâ def' ide gönülden melâle
346. *Çü vardur sende zemin-i tabi'at*
Niçün pes niçe çekmeklik zarûret
347. *Kadem bas bağla biliñ kalma mühmel*
Dilüñ sütürde depret olma kâhel
348. *Çü vardur yok dime varuñdan artuk*
Düriş cehd-ile mikdârûñdan artuk
349. *Ko bir resmi ki bozılsa tılısmuñ*
Anuñla añıla 'âlemde ismiñ
350. *Uçıcak bu kafasda murğ-ı cânuñ*
Belürsüz olmasun nâm u nişânuñ
351. *Velîkin çoğ uzatma muhtasar kıl*
Bozılmasun ki nakş fî' l-hacer kıl

Gönlünün lisan-ı hal ile bu şekilde konuşması, **Ahmedî** ve **Şeyhî**'yi küçümser görünmesi üzerine şair, söz söylemeye mecali olmadığı, hiç bir zaman gamdan kurtulamamasından dolayı özrünü bildirir. Zaten fazilet sahibi kimseler çok söz söylemişlerdir. Özellikle **Şeyhî** ve **Ahmedî**'de her mutluluk sonsuzdur. Onlar, fazilet ülkesinin padişahı, fesahat mülkünün çâbü-k-süvarıdırlar... Hümâmî gönlüne karşı, bir başkasının ve kendisinin bu iki şairin yanında söz söylemede aciz kalacağından, bu karıncanın o Süleymanlar katında konuşmasının yaraşmıyacağından bahseder:

362. *Ki çok sözler dimişlerdür efâzıl
Husûsâ bir zamân ol iki fâzıl*
363. *Ki biri Şeyhî biri Ahmedîdür
Olarda her sa'âdet sermedidür*
364. *Olardur fazl iliniñ şehriyârı
Fesâhat milkiniñ çâbü-k-süvârı*
365. *Bu bahruñ evvelin ğavvâsı anlar
Aña getürdi dür-i hâsı anlar*
366. *Kemâla irdi birinde fesâhat
Birinde hatm olmuşdur melâhat*
367. *Biri perverde-i mîr-i zamândur
Biri makbûl-ı şâh-ı Germiyândur*
368. *Kalupdur bu fesâhat birle bârî
İkisiniñ iki hoş yâdigârı*
369. *Kimüñ cânı ola kim depredüp dil
Dirile anlaruñ katında kâmil*
370. *Ya anlar var-iken kimdür ki eydem
Ki söz lafzında ma'nîden ura dem*
371. *Husûsâ kim bu ben bi-çâre kemter
Ne fenn-ile düzem dîvân ü defter*
372. *Hevesden şu hevâda k' uça şeh-bâz
Ne perr-ile ura her karğa pervâz*
373. *Yaraşmaz söylemek cânlar katında
Bu mûra ol Süleymânlar katında*

Bunun üzerine Hümâmî'nin gönlü, şairin mazeretlerini kabul etmez. Gerçi söyledikleri doğrudur ama o da kendisini hor görmemelidir. Onlar kadar kemali bulunmasa da ne çıkar... Zira bir avuç su da yüz yıkar. Bu kadar mütevazı olmamalıdır. Birgün kendisi de devlete erişebilir.

375. *Egerçi râst dirsın ol iki er
Ne söz didi-se düşdi nâzük-ter*
376. *Velî sen dahı görme kendüñi hor
Meseldür bir avuç su dahı yüz yur*
379. *Dirsin "hamdu' llâhi" mürdelenme*

İgen miskinlenüp efsürdelenme

Hümâmî, gönlünün nasihatlarını dinlemeye, gonca gibi bir kitap hazırlamaya niyetlenir. Fakat bu sefer de onu takdir edecek bir ehl-i dilin yokluğundan, inciye boncuk zanneden nice cahillerin gönül ehli olduklarını iddia etmelerinden şikâyet eder. Çünkü talipsiz matlup olmaz. İnsanlar onun yaptıklarına değer vermiyorsa, o da ne diye canını sıkıntıya soksun. Bun gibi kaygı ve kararsızlıklar içinde epeyce zaman geçer.

Bu durum, haya, hilim ve lutuf sahibi **Davud Çelebi** (ya da **Halil Paşa**) ile karşılaşınca kadar devam eder. Bu cömert vezir, Hümâmî'yi kendisine mahrem edinin sohbetlerine çağırır. Onun işaretleriyle şairimiz, kitap yazma hususundaki kararsızlıklarından kurtulur. Bu vesile ile **Davud Çelebi**, bir medhiye ile öğülmüştür. Hümâmî bu kasidesini ilim ehliyle cahili bir gören du-himmetlilerden şikâyet ve memduhuna dua ile bitirir.

Sebeb-i te'lif kısmında ve medhiyelerinde gerçek gönül sahiplerinin olmayışından, kadir bilmezlikten şikâyet eden Hümâmî, sonra asıl konuya başlamadan önce “**Der-şikâyet-i rûzigâr**” başlığı altında zamanın ters işleriyle cahillerin itibar görmesi, kemal ehlinin horlanması, hünersizlerin devlet ve nimete konmaları v.s. ile ilgili konularda şikâyet ve eleştirilerini dile getirir:

492. *'Aceb âyîni var bu rûzigâruñ
Sebâtı yok nite kim misl-i yârüñ*
493. *Ki virür pîşvâlık degme pelîse
Açar ni'met kapusın her hasîse*
494. *Yürür âvâre efğân-ıla bülbül
Olur her hâr u haslar hem-dem-i gül*
495. *Ayağın tûtiniñ tutmuş dem-i bend
Yürür âzâde zâğuñ yidügi kand*
496. *Semendüñ hûrışını hasdan itmiş
Hamruñ hil'atlerin atlasdan itmiş*
497. *Geçer 'ıys-ıla her câhil dem-â-dem
Kemâl ehliniñ olmuş dirlügi kem*

Otuzuncu nâmenin sonundaki gazelden sonra hatime bölümü gelmektedir. İkinci beyitten itibaren **Sî-nâme**'nin 839/1435-1436 yılı ramazan ayı başlarında bittiği, mevsimin ilkbahar olduğu belirtilir.

Kitabın adı, **Sî-nâme** olarak tesbit edilmiştir. Ayrıca Farsçasında da olduğu gibi '**İşk-nâme** şeklinde de anılmıştır. **Hümâmî**, bu eserin, Acem dilinde **Hüseynî** tarafından yazıldığını, Rum içinde böyle bir güzelin görülmediğini, Acemce adının **Mantıku'l-Uşşak** olduğunu ve kendisinin bunu Türkçeye çevirip ismini **Sî-nâme** koyduğunu açıkladıktan sonra aslında kitabının tam bir tercüme olmadığını, sadece onun adını aldığını, bir çok yerleri kendi zihninden eklediğini ve **Hüseynî**'nin bile bu esere hayran kalacağını söyler.

Hümâmî, muhtemel kusurları için alışlagelen özürleri sıralar. Kusurlarından biri olarak "**Dibâce**"nin uzun olmasının müellif de farkındadır. Fakat bundan ve **Sî-nâme**'den maksad, dua ile hayırla anılmayı sağlamaktır. Şair, kendisini duadan mahrum etmeyenlere, Cenab-ı Hakk'ın rahmetini dileyerek manzumesini bitirir.

d. Deyim ve Atasözleri

1. "Bir avuç su da yüz yıkar." 376. *Velî sen dahı görme kendüñi hor
Meseldür bir avuç su dahı yüz yur*
2. "Acı pathıcamı kırağa çalmaz." 519. *Sürer 'ıyş u safâ vü zevk u râhat
Çü bâzıncân-ı beddür irmez âfet*
3. "İmrendiginden ağzı suyu akmak." 585. *Lebüñi havz-ı kevser gördüğünü
K' akar imrendüğinden ağzı suyu*
4. "Kuru torba ile at tutulmaz." 681. *Meseldür bu halâyık söyler evkât
Ki dutulmaz kuru torba-y-ıla at*
5. "Ayağımı yorganına göre uzatmak." 994. *Ne hoşdur baña 'ıškuñdan kesilmek
Kişi yorganına göre kösilmek*
6. "Gözden uzak olan gönülden de uzak olur." 1365. *Meseldür dirler ölür ölmedin 'âk
Olan gözden irak gönülden irak*
7. "Aklını başına toplamak." 1762. *Beşmân olacaksın çünkü öñ soñ
Delülik itme dir başuña usuñ*
8. "Kara maymun gibi kendisini 1811. *Görür kim gönlüñi yanuñca gider*

parçalamak”

Kara maymûn bigi kendüyi dider

9. “Başına kara yazı yazılmak”

1932. *Ne dem gice olur bağrum eziliür*
Başuma “ara yazudur yazılur

IV. ESERİN TENKİDLİ METNİ

a. Nüshaların İmlâ Özellikleri

Paris nüshası Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinde görülen imlâ özelliklerini yansıtmaktadır. Süleymaniye nüshasında ise pek çok kelimenin hem harflerinin hem de hareketlerinin yanlış yazıldığı görülmektedir. Burada imlâ özellikleri ile ilgili örnekler çoğunlukla tenkidli metinde esas alınan Paris nüshasındandır.

Metnin genelinde mümkün olduğunca tek bir imlâ yapısı oluşturmaya çalışıldıysa da yine de iki farklı yazılışta kelime ve eklere rastlanmaktadır. Diğer sayfada bunlardan bir kısmı verilmiştir:

açulma	acılma	1160	açıl-dı	1731, 1960	açul-dı	1328
aşıcak	aşacak	976	beş+inci	114	biş	180, 289
ayrılmak	ayrılmak	1181	bulut	1807	bulıt+lar	999
başum	başım	985	dahı	361, 376	dakı	37
başuma	başıma	1703	degil	1127, 1976	degül	119, 374
basmasun	basmasın	1527	gibi	570	bigi	60, 161
beni	bini	1024	id-di	1901[dipnot]	it-di	1901
benüm	menüm	685	kendi	1977, 1984	kendü	41, 118
bigi	gibi	1275	kılıç	1684	kılınc+uñ	52
bilini	bilüni	746	ok+ına	1924	oh	589
Bîgânalıklıĝ	942 sonrası		oku-rsın	344	okı-	1377, 1769
cemâlı	cemâlu	616	tut-	507, 636	duta	1981
cânuma	cânıma	463	unut-dum	1621	unıt-dum	1320, 1486
degül	degil	870	uyku+da	1255	uyhu	1249, 1257
degülsin	degilsin	817	ver-irsem	690	vir-	137, 1953
dek	tek	1523	yañak	565, 610	yanah+lu	1458
dökilsün	dökülsün	1731	yılduz	1233 dipnot	ılduz	1933
elbette	elbetde	1033	yürü-r	494, 495	yüri-r	215
eylemezsiz	eylemezsiz	1943				
girçek	gerçek	1837	sendin		senden	1357
görünmez	görinmez	1210	seni		sini	1028
hâlumda	hâlımda	804	sensüz		sensiz	1118
hâküm	hâkim	783	sinde		sende	829
‘ıškuñdan	‘aşkuñdan	1754	sini		seni	1516
id-	it-	1126	söyindürmeg-içün		söyündürmeg içün	790
idünmezem	idinmezem	885	talebsüz		talebsiz	925
kamu	kamu(â)	849	tudaĝı		dudaĝı	1505
kâm-yâbum	kâm-yâbım	569	tutmayasın		dutmayasın	575
kendü	kendi	1012	tutsa		tudsa	219
kılupdur	kılıpdur	210	toprah		toprak	1497
kısınca (sadla)	kısınca (sinle)	983	yapışmışmış			1029

kulluđıñ	kulluđuñ	1041	yaşurmaz	yaşarmaz	629
meni	beni	1205	yaşutma	yaşıtma	640
nişânum	nişânım	726	yig	yeg	983
olaram	oluram	1272	yig	yeg	1359
oldu	oldı	1287	yilerem	yilerüm	786
oh	ok	589	yine	yene	988
ohınuñ	okınuñ	778	yuldızı	ılduzı	1233
pervâneem	pervâneyem	672	yürirem	yürürem	1227
sebebsüz	sebebsiz	925	yüzüñe	yüzine	1162
sebebsüz	sebebsiz	1070	zülfüñi	zülfini	583

b. Anametnin Oluşturulmasında Tutulan Yol

1. Türkçe Kelimeler

Türkçe kelimelerin yazılışı esnasında mümkün olduğunca eserin te'lif edildiği dönemi yansıtan kelimeler tercih edilmiştir. Ancak vezin gereği ya da diğer nüshada örneğinin olmaması sebebiyle o dönemin imlâsını yansıtmayan kelimeler metne eklenmek zorunda kalmıştır. Kelimelerin bir kısmı eski imlâyâ göre c'li ve b'li şekilleriyle iki nüshada da yer almıştır. Bu harfler ünsüzler arasındaki uyumu bozduğu için ç ve p harfleriyle değiştirilmiştir.

2. Ekler

Nüşhalarda hem Türkçe kelimelere hem de yabancı kelimelere gelen ekler farklı yazılışlara sahip olduğu halde tutarlı bir metin elde edilmek için eklerin Eski Anadolu Türkçesi'ne uygun düşen şekilleri göz önüne alınmış, diğer şekilleri dipnot olarak bırakılmıştır. Burada da kelimelerde olduğu gibi seçme imkânı bulunulmayan durumlarda değişikliğe gidilememiştir.

3. Yabancı Kelimeler

Arapça ve Farsça kelimeler sonlarına gelen Türkçe eklere uygun olarak yazılmaya çalışılmıştır. Aslı ince ünlü ile yazılması gereken bazı kelimeler Eski Anadolu Türkçesi'nin özelliklerini yansıtmak adına eklerinin de kalın olmasına dayanarak kalın ünlü ile yazılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- AhmedATEŞ, TahsinYAZICI, Nihad M. ÇETİN, *Arapça Dilbilgisi (Alfabe, Kelime, Şekil Bilgisi, Türetme)*, İst. Edebiyat Fak. Basımevi, İstanbul 1964.
- Edgard BLOCHET, *Catalogue des Manuscrits Turcs*, Bibliothèque Nationale, Paris 1932, c. I, s. 130.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ “Hümamî (İznikî)”, *Osmanlı Müellifleri 1299-1915* ; (Hazırlayanlar: F. Yavuz-İ. Özen); Meral Yay.;İstanbul 1972; s.139.
- Sir Gerard CLAUSON, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteen Century Turkish*, Oxford University Press 1972.
- Hasan Basri ÇANTAY, *Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*, İstanbul 1965, c. I-III.
- Âmil ÇELEBİOĞLU, "Sînâme ", *Sultan II. Murad Devri (824-855/1421-1451) Mesnevileri*, Basılmamış doçentlik tezi, Erzurum 1976, s.314-324.
- Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1988.
- Cem DİLÇİN, (düzenleyen), *Yeni Tarama Sözlüğü*, TDK, Ankara 1983.
- Divanü Lugat'it-Türk Dizini**, TDK, Ankara 1972
- Muhammed el-Arabî el-AZZÛZÎ, *Mevzularına Göre Hazırlanmış Kur'an-ı Kerîm Fihristi*, (Çeviren: M. Emin Es'adoğlu), İstanbul 1971.
- ESAD EFENDİ, *Lehçetü'l-Lûgat*, Matbaa-i âmire, (İstanbul) 1216.
- FİRUZABADİ EBÛ'T-TAHİR, *el-Kâmusu'l-Muhit*, Beirut 1406/1986.
- GELİBOLULU MUSTAFA ÂLÎ, *Kühü'l-Ahbâr*, Takvimhâne-i Âmire, İstanbul 1277.
- Necmettin HACIEMİNOĞLU, *Türk Dilinde Edatlar*, Devlet Kitapları, İstanbul 1984.
- Necmettin HACIEMİNOĞLU, *Türk Dilinde Yapı Bakımından Füller*, Kültür Bak. Yay., Ankara 1991.
- KINALI-ZADE HASAN ÇELEBİ, “Hümâmî ” *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, (Haz:İbrahim Kutluk), TTK, Ankara 1989, c. II, s.1069-1070
- M. Fuad KÖPRÜLÜ, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1986, s.365
- Agâh Sırrı LEVEND, *Türk Edebiyatı Tarihi*, TTK 1988
- MUSTAFA bin ŞEMSEDDİN el-AHTERÎ, *Ahterî-i Kebîr*, İstanbul 1302.
- ÖMER BİN MEZÎD, *Mecmû'atu'n-Nezâ'ir*, (Hazırlayan: Mustafa Canpolat), TDK, Ankara 1982, s.189.

- M. Şahidi ÖRNEK, *Süleymaniye Ktp. Türkçe Mesnevi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul Ün. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Tezi Ekim 1974; s.27.
- Mustafa ÖZKAN, (*Cinânî*) *Cilâlî'l-Kulûb*, İstanbul 1990.
- Mustafa ÖZKAN, (*Mahmûd b. Kâdî-i Manyâs*) *Gülistan Tercümesi Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, TDK, Ankara 1993.
- Mustafa ÖZKAN, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul 1995.
- MEHMED SÜREYYÂ, "Hümâmî", *Sicill-i Osmânî*, Maârif Nezareti Matbaası, İstanbul 1308/1892-1893, c. IV, s.629
- Sir James W. REDHOUSE, *A Turkish and English Lexicon*, Libraire du Liban, Third impression, Beirut 1987.
- SEHÎ BEY, "Hümâmî ", *Tezkire 'Heşt Behişt'*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.115-116.
- "Sî-nâme, Hümâmî OR. 11234 Part of the Divan of Hümâyî XVIth. centry (True:Hümâmî)", *Temporary Handlist of Turkish Manuscripts* ,Department of Oriental Printend Books and Manuscript British Museum; London December 1959; s.42.
- F STEINGASS, *A Learner's Arabic-English Dictionary*, Libraire du Liban, New İmpression, Beirut 1989
- F STEINGASS, *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, Libraire du Liban, New reprint, Beirut 1975.
- ŞEMSEDDİN SAMÎ, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul 1987.
- Faruk K. TİMURTAŞ, *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, Umur Reklâmıcılık, İstanbul 1983, Beşinci Baskı.
- Faruk K. TİMURTAŞ, "Seyhi ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerine Gramer Araştırmaları ", *TDAY Belleten* ,Ankara 1960-1961; s.95-144; s.53-136.
- Faruk K. TİMURTAŞ, *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994.
- Faruk K. TİMURTAŞ, "Hümâmî", *Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl (Gramer-Metin-Sözlük)*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1994, s.7 ve s.192-200.
- Harun TOLASA, "15. Yüzyıl Türk Edebiyatı Anadolu Sahası Mesnevileri ", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, I, İzmir 1982, s. 1-13.
- Ahmet TOPALOĞLU (Hazırlayan); (*Muhammed bin Hamza*) *XV. Yüzyıl Başlarında Yapılmış "satırası" Kur'ân Tercümesi*, İkinci cilt, (Sözlük) Kültür Bak., İstanbul 1978.

Recep TOPARLI, *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Erzurum 1993.

İsmail ÜNVER, "Mesnevî", *Türk Dili [Türk şiiri özel sayısı II (Divan Şiiri)]*, sayı:415-416-417, Ankara 1986, s.430-563.

Mehmet, YILMAZ, *Edebiyatımızda İslamî Kaynaklı Sözler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul 1992.